

Тлепбергенов О.Н.
**Қылмыстық саясат және
құқықтық дамуды
қамтамасыз ету**

Мақалада Қазақстан Республикасындағы қылмыстық саясат және құқықтық дамуды қамтамасыз етудің себебі және даму барысы зерттеліп, статистикалық деректер келтіре отырып сараптама жасайды және қылмыстық саясаттағы құқықтық дамуды шешудің өзіндік жолдары көрсетіледі. Сонымен қатар, бұл мақаланың астарында кез келген қылмыстық саясаттың нақты классификациясы арқылы жаңа көзқараста сипатталған ситуациялардың өзекті сараптамалары, шығу жолдары мен себептері және олардың қайталанбас шешу жолдары берілген.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстан сақтандыру, қылмыстық саясаттағы құқықтық даму, қылмыспен күрестегі мемлекеттің қағидалары, қылмыстық саясаттың негізгі аспектілері.

Tlepbergenov O.N.
**Crime politics and securement in
juridical development**

In this article authors explored the reasons of crime politics and securement in juridical development, and the beginning and also they presented an analysis and characterful solutions of problems by depiction of statistical information. In addition to the all things there are unique solutions to that cases which were characterized by detailed classification of crime politics in combination with actual dissection of its causes and ways of resolution.

Key words: crime politics, insurance from crime, securement in juridical development, principle of commonwealth in crime struggle, basic facet of crime politics.

Тлепбергенов О.Н.
**Уголовная политика и
обеспечение юридического
развития**

Авторы в статье рассматривают причины уголовных преступлений, исследовано начало и развитие уголовной политики, приведены статистические данные уголовной политики в Республике Казахстан и пути решения данных проблем. Плюс ко всему в статье представлены подробнейшие анализы на основе классификаций уголовной политики, причины их появления и уникальные методы решения.

Ключевые слова: уголовная политика, решение проблем уголовной политики, юридическое развитие, принципы уголовной политики, основные аспекты уголовной политики.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
САЯСАТ ЖӘНЕ
ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУДЫ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ**

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы тамыздың 30 жұлдызында бүкіл халықтық Референдум арқылы қабылданған Ата Заңымыздың 1-бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілген [1]. Осы бап талаптарын көздей жүргізілген саясат мемлекет басшылығының – қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек. Қылмыстық саясат – бұл арнайы белгі мен айрықша реттеу тәсіліне ие, ерекше қауіпті қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттейтін мемлекеттің саясатының заңды бөлігі. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамымауының белгілері бар. Қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болады. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-заңдық, қоғамдық-саяси тұрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мүддесін зақымдауымен де қауіпті. Қылмыстық саясаттың арнаулы белгілеріне: әсер ету аймағы, ерекше мақсаттылығы, нысаны, басқа саясат түрлеріне қатысы жоқ белгілерінің болуы жатады (күштеу саясаты). Қылмыстық саясаттың түсінігіне тоқталған кезде, осы түсініктің құқықтық ядросын дәл анықтаған маңызды. Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі.

Мемлекет басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, қолданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемле-

кет құруға талпыныстары – Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы мен бүтіндігін қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырары сөзсіз.

Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми-жаратылыстану, заңдық, қылмыстық-құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді:

- методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді;

- саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен арақатынасын;

- әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын;

- тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын;

- жаратылыстық-ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен арақатынасын;

- заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативтік-құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін;

- қылмыстық-құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Ал, осы зерттеудің негізіне – қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерттеудің басым бағыттары жатады. Тақырыптық қажеттілігі мен маңызы – экономикалық, саяси, рухани, қылмыстық-құқықтық, заңдық тұрғыдағы мынадай кешенді мәселелердің шешілуінен көрініс табады:

а) қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипаты дегеніміз – экономикалық және әлеумет-

тік мәселелерді ұдайы шешу арқылы қылмыстылықты бақылауда ұстау деген сөз. Ұйымдасқан қылмыс мемлекеттің экономикалық дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, мерзімдік дағдарыстың негізгі себебі болуда. Сонымен қатар нарық реформасының басталуы мен оған халықтың «бой үйрету» үдерісінің ұзаққа созылуы, заңсыз баюды, рейдерлік әрекеттер мен басқа да жаңа заман қылмыстарын туындатты. Алайда, «нарыққа өту халықтың әлеуметтік таңдауына қайшы келмейді. Нарық бүкіл қоғамның ізгілік жағдайымен біріккен кезде ғана адамдар қажеттілігін қанағаттандыру мен олардың игіліктерінің әділетті бөлінуінің, құқықтардың сақталуы мен демократияның нығаюын қамтамасыз ете алады» деп көрсетті ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев [2, 31 б.]. Сондықтан да экономикалық саладағы қылмыстық саясат дегеніміз – экономикалық қатынастардың ашықтығына қол жеткізу мен кәсіпкерлерді «көлеңкелі экономикаға» заңсыз араласудан сақтандыру.

ә) Қылмыстан сақтандыру – саяси тұрғыда мемлекеттің қылмыстық саясатының құрамды бөлігі болып табылады және жеке сипат пен бағытқа ие. Мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде қылмыстық саясат – қылмысты құқықтық тұрғыдан зерделеуді және қылмыс пен қылмыстық топтардың мемлекет саясатына әсер етіп, дамуын теріс бағытқа салмауына атсалысады. Экономикалық қатынастар – өндіріс пен тұтынудың күрт өзгеріске ұшырап, әлеуметтік құрылымның бір бөлігінің шексіз баюы мен миллиондаған адамдардың тұрмыс деңгейінің төмендеуіне әкелді. Ал қылмыстық саясаттың негізгі міндеті – қылмыстық заңның алдында қандай да бір әлеуметтік топтардың артықшылық алмауын қамтамасыз ету мен құқықтық теңдік пен әлеуметтік жағдайдың аражігін ажырату болып табылады. Қылмыстан сақтандырудың саяси сипаты – Қазақстанның қылмыстық күрестегі нәтижесі жұмысы мен әлемдік қауымдастықтағы жоғары беделін қалыптастырудан да бастау алады.

б) Рухани тұрғыдағы қылмыстан сақтандыру дегеніміз – азаматтардың санасына құқықтық сенім мен әлеуметтік әділеттілікті жасауға деген ынтаны жеткілікті қалыптастырудан көрініс табады. Адам өмірі – материалдық және моральдық мүдделер қақтығысынан тұрады. Қылмыстан сақтандырудың рухани мәні – адам мен азаматтың бойындағы моральдық және адамгершілік құндылықтардың қалыбын көтеруден бағамдалады. Экономикалық және әлеуметтік саяси үрдістердің ерекше қарқынмен жү-

зеге асуы – қоғам мүшелерінің де рухани өмірі мен санасына да өз әсерін тигізбей қалған жоқ. Үрдістердің теріс ықпалы – қоғамның әлеуметтік және рухани бірлігінің ыдырауына негіз болып қана қоймай, қылмыстық саясатты қоғам мүшелерінің ерікті қолдауынан айырды.

в) Қылмыстық саясаттың құрамдас бөлігі ретіндегі қылмыстан сақтандырудың методологиясы да Қазақстан халқының қоғамдық сипатына сәйкес үлкен өзгеріске ұшырады. Негізгі методологиялық қағидалар да түрлі көзқарастар әсерінен өркениетті түрдегі жаңа сипатқа ие болды. Заңдық әдебиетте қалыптасқан қасаңдықтан арылған «Қылмыстан сақтандыруға қатысты ғалымдардың жаңа тұжырымдамалар тобы» пайда болды. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат тоталитарлы мемлекет мүддесіне қызмет етіп, тұлғаны қорғаудың орнына, көп жағдайда басып жаншыды.

г) Қылмыстан сақтандырудың заңдық негізгі қалыбы – Қылмыстық заң да үлкен өзгеріске ұшырады. Жаңа қабылданған қылмыстық заң – ҚазССР-нің ескі қылмыстық кодексінің көп кемшіліктерін жоюмен қатар, қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттеудің мүлде жаңа нысанын қалыптастырды. Қылмыстық заң – қылмыстық саясаттың объектісі ретінде қылмыс және онымен күрестің құқықтық негізгі болып табылатын бірден-бір құқықтық акт.

ғ) Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық сақтандырудың түсінігі мен пәні, құрылымы, бағыты туралы біртұтас түсінік жоқ. Қылмыстан сақтандыру мен қылмыстық саясаттың өзектілігі туралы жазылған көптеген ғылыми еңбектер мемлекеттегі қылмыстық саясат басқа мәнге ие болған кезеңде жазылған болатын. Кеңестік кезеңнің ғылыми-құқықтық әдебиеттерінің басым көпшілігінің тәуелсіз Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының мәнін ашуға теориялық қабілеттілігі болмады. Қазақстанның құқықтық жүйесі мен құқықтық саясаты КСРО құқықтық жүйесіне толығымен кереғар сипатқа ие болды.

д) Қазақстан Республикасының қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының криминологиялық бағыты қылмыстық құқық ғылымында терең зерттелмеген. Тіпті, криминология оқулықтарында да қылмыстан сақтандыру туралы жеткілікті қарастырылмаған. Қылмыстылық құбылысы криминологияның маңызды бөлігі болып табылады, ал қылмыстылықтың деңгейі – қылмыстық саясаттың негізгі объектісі. Криминология – қылмыстан сақтандырудың

өзекті мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар қылмыстан сақтандырудың пәні мен ғылыми негіздемесін қалыптастырады.

ж) Қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандырудың заң ғылымы жүйесіндегі орны мен мәртебесі туралы сұрақтар түрлі ғылым салалары мен заң ғылымдарының арасындағы қатынастармен тығыз байланысты. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатты заң ғылымының басқа ғылым салаларымен қатынасынсыз қалыптастыру мүмкін емес. Осы тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік-психологиялық аспектілерін, атап айтқанда: географиялық, демографиялық, биологиялық, халықаралық бағыттарын тереңірек қарастыру керек. Көрсетілген салалар бойынша жазылған ғылыми еңбектер аталған салалардың қылмыстық саясатқа қатынасын тікелей ашып көрсетпейді. Бірақ, қылмыстық саясаттың объектісінің құқықтық қорғалу ерекшелігі мен қылмыстық саясат субъектісінің демографиялық, әлеуметтік-психологиялық, биологиялық, географиялық, табиғи ерекшеліктерін ескермей, қылмыстық саясаттың негізгі бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандыру үрдісінде оң нәтижеге жету мүмкін емес.

Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Жалпы саясат – мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отырғандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат дегеніміз қылмысқа қарсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі – байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Қоғамдағы пікірлерге деген толеранттылықты жолға қою мен адамдардың өзара сыйласымдылық қатынастарын қалыптастырудағы мемлекеттің ролі әрқашанда ұйымдастыру сипатында болса, онда қылмыстық саясатты жүзеге асырушы құқық қорғау органдары мен басқа да құрылымдар жайлы кейінірек тоқталармыз. Сол сияқты бірқатар мәселелерді шешу жолдары да осы ғылыми жұмыста қарастырылатын болады. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқын-

мен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек.

Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат, біріншіден, адам мен оның заңды құқықтары мен бостандықтары мәселесін шешуге бағытталуы тиіс. Өйткені, «қылмыстық құқықтық бағыттағы ғылыми зерттеулер саласында: ғаламдану, саясат, экономика, терроризм, ұйымдасқан және кәсіби қылмыстылық, жоғары инновациялар мен ақпараттық саладағы

қылмыстылық, барлық адамзат пен жекелеген елдердің ұлттық қауіпсіздігі, жаппай заңсыз және криминалдық миграция сынды әлемдік ауқымдағы әлеуметтік мәселелердің әсері анық байқалады» [3, 56 б.].

Қылмыстық саясат азаматтарды қылмысқа қарсы күрестегі ортақ идеология талаптарына біріктіруді көздейді. «Саяси және идеологиялық әралуандылық – өзара байланысты құбылыс. Идеология саясатқа тікелей сіңісіп кетеді, өйткені соңғысын адамның, топтардың, жұртшылықтың, ұлттар мен басқа да әлеуметтік топтардың санасынан, олардың мүдделерінен, сұраныстарынан, дүниетанымынан бөліп алуға болмайды [4, 33 б.]. Идеологиялық қызмет қылмыстық саяси үрдістердің тәжірибесін де қалыптастырады, яғни мемлекеттің құқық қорғау қызметі мен қылмыстық саясаттың тәжірибесі және қоғамдық құндылықтардың өзара өзектестігі – қылмыспен күрес пен сақтандырудың бағытын айқындап қана қоймай, Қазақстан халқын жеке қылмыстық қолсұғушылықтан, ұйымдасқан қылмыстық топтың шабуылынан қорғаудың құқықтық негізін қалыптастырады.

Әдебиеттер

- 1 ҚР статистикалық агенттігінің ресми сайты: 2012 жылдың 11 айындағы жол-көлік оқиғаларын есепке алу жағдайы // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах в Республике Казахстан за январь 2015 года // <http://servicepravstat.kz/portal>
- 4 Қайыржанов Е.И. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР: автореф... д.ю.н. – Киев, 1975.

References

- 1 The official website of statistical agency of RK: the enumeration of road-traffic accidents in November in 2012 // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 About the state of accidents and injuries on the roads // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 About the status of accidents and injuries on the roads in the Republic of Kazakhstan for January 2015 // <http://servicepravstat.kz/portal>
- 4 Kairzhanov E.I. The main theoretical problems of criminal-law security's problem in USSR: Autoreph...J.D – Kiev, 1975